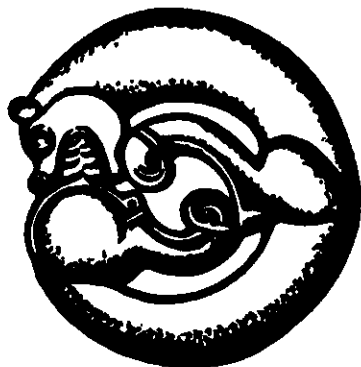

ПУБЛІКАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

СЛІДИ УТИЛІЗАЦІЇ МИСЛИВСЬКОЇ ЗДОБИЧІ В АМВРОСІЇВЦІ

О. О. Кротова, І. А. Сніжко

В статті аналізується колекція кісток бізонів зі слідами нарізок кам'яними знаряддями за методикою американських дослідників. Зроблено висновок про характер та послідовність операції по утилізації здобичі. Амвросіївське кістковище бізонів визначається як місце забою та первинного й вторинного розбирання туш.

Однією з найважливіших передумов соціально-економічної реконструкції минулого є комплексне вивчення та інтерпретація археологічних матеріалів, у тому числі фауністичних решток.

Ще у 30-ті роки Г. А. Бонч-Осмоловський відзначав, що при пильному вивченні кісткових решток, у тому числі слідів різання на них крем'яними знаряддями можна одержати цінні дані для вивчення способів розчленування туш вбитих тварин і «на цій основі відновити істотні виробничо-побутові моменти...»¹.

На жаль, протягом тривалого часу у вітчизняному палеолітознавстві не приділялось належної уваги проблемі комплексного вивчення фауністичних решток з метою визначення процесу утилізації, і, зокрема, розбирання мисливської здобичі. Лише час від часу констатувалась наявність кісток з нарізками на тій чи іншій пам'ятці, наприклад, на Ільській стоянці² чи Амвросіївському кістковищі³, але ніхто не намагався їх інтерпретувати.

В останні роки інтерес до проблеми утилізації мисливської здобичі значно збільшився. В. Я. Щелінський⁴ та А. Е. Матюхін⁵ вивчають функції ранньопалеолітичних кам'яних виробів, у тому числі, як знарядь розбирання, Н. Б. Леонова, С. В. Міньков⁶, В. Н. Станко⁷, Г. С. Краснокутський та А. В. Старкін⁸ вивчають процес розбирання мисливської здобичі за допомогою спостереження особливостей планіграфічного розподілу фауністичних решток на площі пам'яток.

У даній статті пропонується аналіз кісткових решток зі слідами різання крем'яними знаряддями, що походять з відомої пізньопалеолітичної пам'ятки у Приазов'ї — кістковища бізонів біля м. Амвросіївка Донецької області. Вивчення цих матеріалів із застосуванням методики американських дослідників, насамперед Л. Бінфорда, дає змогу одержати деяке уявлення про процес утилізації здобичі амвросіївськими мисливцями.

Методика вивчення процесу утилізації мисливської здобичі у палеоліті розроблена і широко застосовується американськими вченими — Л. Бінфордом, Д. Фрізоном, Т. Кехоу, Т. Уайтом, Д. Зейменсом та ін. Основу методики становить комплексне вивчення компонентів культурного шару, набору знарядь, кісток з пошкодженнями, слідами діяльності людини, а також залучення даних інших наук — тафonomії, етноархеології, етнографії, експериментальної археології.

Найзначніший внесок у розробку цієї методики належить Л. Бінфорду.

Відштовхнувшись від конкретних спостережень над процесом розбирання ескімосами-нунаміутами оленя-карібу, він звернувся до літератури і узагальнив як конкретні матеріали, так і методичні розробки стосовно процесу розбирання мисливської здобичі. На цій основі він розробив узагальнену модель розбирання великих тварин, включаючи бізона. Крім того, він приділив велику увагу розробці методики, що дає змогу відрізнити сліди на кістках, що з'явилися внаслідок діяльності людини від слідів, залишених хижаками⁹.

Узагальнена методика дослідження процесу розбирання передбачає вивчення як складових культурного шару під час розкопок — розподіл кісток на площі пам'ятки, композицій зчленувань, так і знахідок, вилучених із шару — комплексу знарядь, слідів їх застосування (нарізок) та інших пошкоджень (слідів тертя, зломів) на кістках.

Зупинимось докладніше на методиці вивчення способів утилізації мисливської здобичі за допомогою слідів різання крем'яними знаряддями на кістках.

Послідовність розбирання включає такі етапи. Безпосередньо за здобуттям тварини йде первинне розбирання: білування, розчленування туші для транспортування та вторинне розбирання: подальше розчленування частин туші, що були одержані при первинному розбиранні, зрізання м'яса та добування кісткового мозку¹⁰. Вилучення мозку може збігатися з білуванням чи первинним розбиранням, але це стосується тільки кісток нижнього відділу кінцівок (п'ясткова, плюскова). Вилучення мозку з м'ясних кісток звичайно здійснювалось після зрізування м'яса.

Згідно існуючої методики певним етапам розбирання відповідають певні сліди нарізок, залишених знаряддями, що використовувались для розбирання, а також місце їх розташування на кістках. Л. Бінфорд приділяє значну увагу класифікації характеру цих слідів¹¹.

1. Під час білування тварини залишаються сліди різання на кістках кінцівок та черепі. На кістках кінцівок ці сліди розташовані: задня кінцівка — на нижній частині гомілкової, стволі плюскової, фалангах; передня — на дистальному сегменті ствола променевої кістки, п'ясткової та фалангах. Ці нарізки здебільшого розташовані по колу, перпендикулярно до осі кістки. На думку Л. Бінфорда нарізки на фалангах, що нечасто зустрічаються, залишаються тоді, коли прагнуть зняти шкуру цілком з кінцівок для подальшого виготовлення шкарпеток та взуття, що можна спостерігати у сучасних ескімосів¹².

На черепі характерні для білування сліди зустрічаються у двох місцях: навколо рогів та вух і навкис на зовнішній поверхні нижньої щелепи.

2. Внаслідок розчленування туші, якщо при цьому застосовувались ріжучі знаряддя, залишаються порізи у місцях зчленувань: на дистальних та проксимальних епіфізах стегневої, гомілкової, плечової, променевої кісток, на проксимальних кінцях плюскової та п'ясткової; нарізки у вигляді кілець довкола acetabulum тазової. Сліди розчленування туші відзначені також на вертикальних поверхнях потиличної кістки черепа та атланту або в залежності від способу відокремлення голови — на вертикальних поверхнях атланту та епістрофею. Навкісні сліди на внутрішній поверхні нижньої щелепи відповідають процесу вилучення язика. Сегментування хребетного стовпа ілюструють нарізки на шостому шийному, другому-третьому та тринадцятому-чотирнадцятому грудних хребцях, відокремлення ребер від нього — нарізки на вертикальній поверхні, перпендикулярні до осі ребра.

Характерним засобом розбирання туш великих тварин було використання частин скелету як системи важелів, за допомогою яких відбувалось вивертання кісток у місцях зчленувань з подальшим перерізуванням зв'язок¹³.

3. Процес зрізання м'яса дає найбільшу кількість нарізок. Вони зустрічаються на лопатках (довгі нарізки, розташовані вздовж осі кістки), тазових, кістках кінцівок (верхні відділи), ребрах, остистих відростках. Л. Бінфорд відзначає наявність двох типів слідів зрізання м'яса на трубчастих кістках: це початкові довгі порізи, розташовані вздовж кістки, та короткі, навкісні, розташовані збоку кістки, які виникли під час звільнення її від м'яса¹⁴. Дуже характерними є нарізки, які Л. Бінфорд назвав «короткий шеврон». Це парні

групи коротких паралельних порізів, що починаються з протилежних сторін кістки¹⁵.

4. За етнографічними свідцтвами мисливці під час розбирання ласували свіжим кістковим мозком. На початку розбирання для одержання мозку у першу чергу розбивали «м'ясні» кістки — плюскову, п'ясткову; далі, після зрізання м'яса, кістковий мозок вилучався з плечової, стегнової, та інших «м'ясних» кісток. Сліди, залишені під час підготовки кістки до розбивання для одержання кісткового мозку, майже не відрізняються від слідів зрізання м'яса. Інтерпретація цих нарізок залежить від того, на яких кістках та в якому місці вони знаходяться¹⁶.

У статті аналізуються 105 кісток з нарізками із Амвросіївського кістковища. З них 22 кістки — із розкопок В. М. Евсеєва 1935 року (зберігаються у фондах Донецького краєзнавчого музею) та 83 кістки із розкопок О. О. Кротової 1988—1990 років (зберігаються у фондах Інституту археології АН України)*. Найбільшу частину кісток з нарізками дали розкопки останніх років, коли їх шукали цілеспрямовано. Пошук нарізок на кістках провадився із застосуванням 4-кратної лупи.

Вперше наявність слідів різання на кістках з Амвросіївки була відзначена П. Й. Борисковським. Серед матеріалів з розкопок 1949 року він відібрав 14 кісток зі слідами діяльності людини. З них близько 10 фрагментів, за визначенням А. С. Семенова, мали сліди різання крем'яними знаряддями**. Про це свідчать: 1) певний характер нарізок, що показують затухання лінії нарізу внаслідок послаблення напруження руки та тиску знаряддям. 2) Розташування їх, головним чином, паралельними рядами на кістках, частіше у поперечному напрямку. 3) Нарізки зроблені тонким лезом неретушованої чи малоретушованої платівки¹⁷.

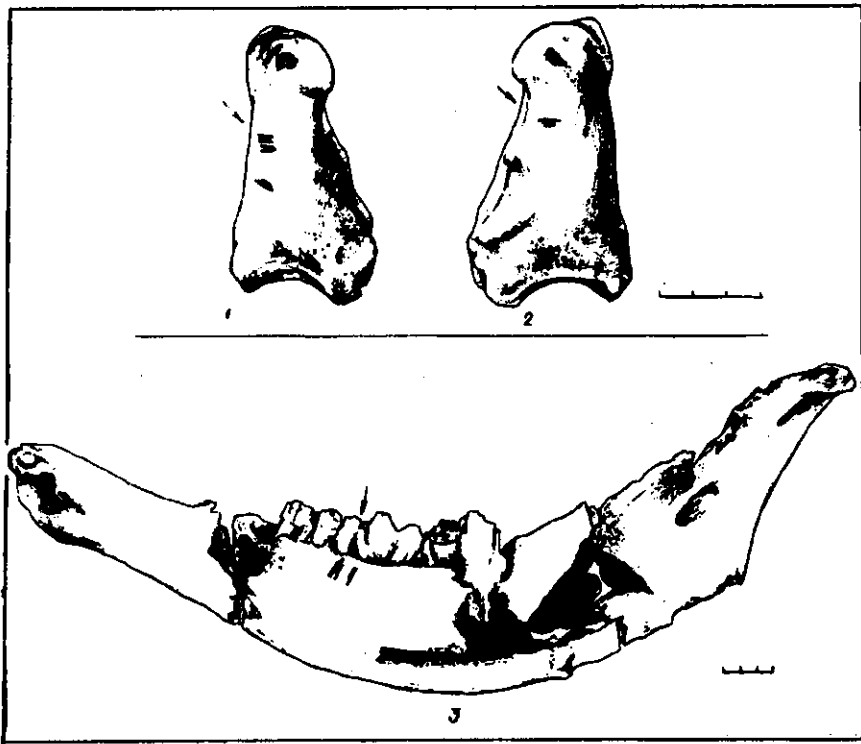

Рис. 1. Фаланги (1, 2) і нижня щелепа (3) з нарізками.

* Значна частина кісток з нарізками з розкопок 1988—1990 років визначена палеонтологом Н. Г. Белан.

** Місцезнаходження цих кісток на сьогодні невідомо.

Аналіз матеріалу. Послідовність обробки туші тварини передбачає, що сліди різання на кістках залежать від ступеню їх утилізації. Далі будуть описані типи слідів різання, виявлені на кістках з Амвросіївки, які можна віднести до різних ступенів обробки туш тварин.

Першим етапом розбирання є зняття шкіри. Анатомія тварини передбачає дуже мало місць, де при розрізанні шкіри виникає прямий контакт з кісткою: це нижні частини кінцівок та голова. На Амвросіївському кістковищі знайдено 5 фрагментів та 1 ціла нижня щелепа з нарізками (рис. 1, 3). П'ять фрагментів мають нарізки з зовнішнього боку різцевої частини, ціла нижня щелепа має нарізки у двох місцях: дві групи з шести та двох порізів під молярами та одна подвійна нарізка трохи нижче. Три фаланги задньої кінцівки також мають сліди зняття шкіри у вигляді нарізок, розташованих перпендикулярно до центральній осі кістки (рис. 1, 1, 2). Нарізок на інших кістках, появу яких можна було б пов'язати із зняттям шкіри поки не знайдено. Етнографічні дані свідчать, що в тому випадку, коли передбачалося подальше використання шкіри, вона знімалась з тварини цілком, внаслідок чого утво-

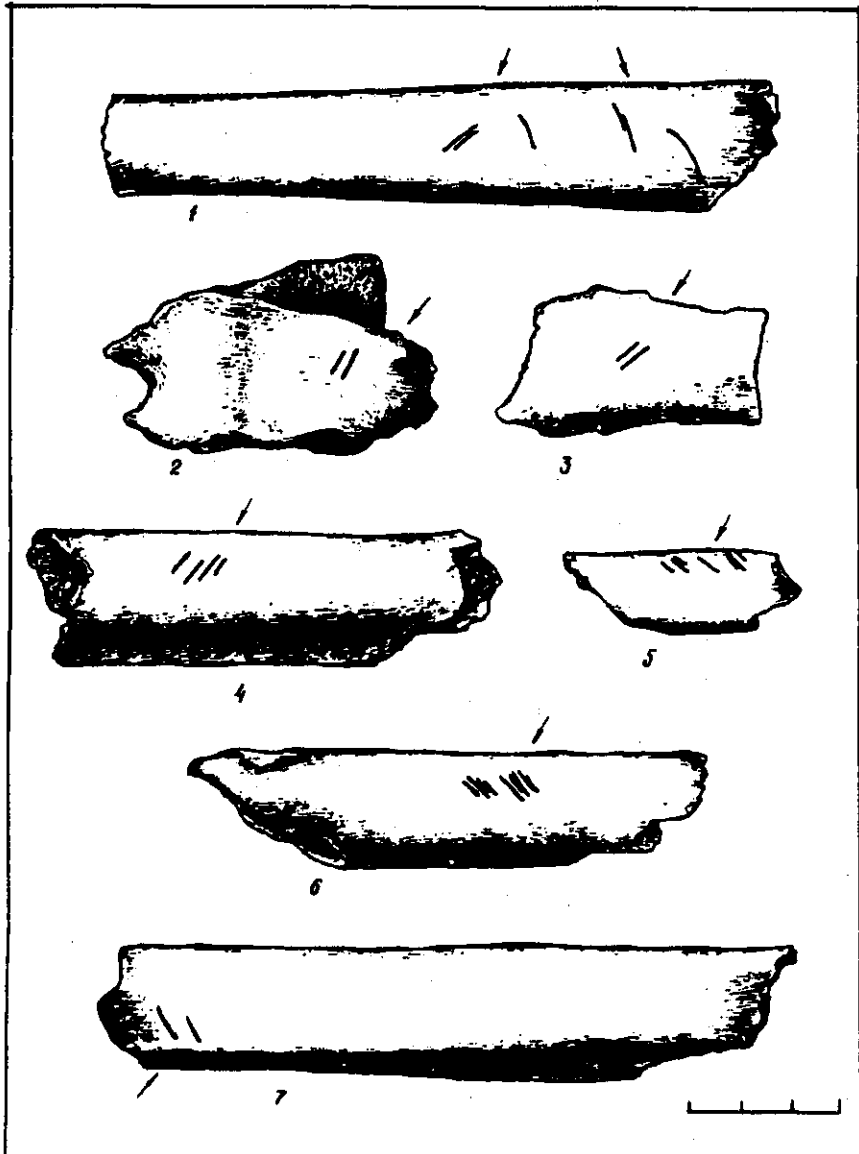

Рис. 2. Ребра (1, 3—7) і фрагмент грудини (2) з нарізками.

рювались кругові порізи на фалангах, навколо рогів та в області нижньої щелепи¹⁸. Отже, напевно саме цей випадок ілюструють в Амвросіївці описані вище кістки з нарізками.

Процес розчленування полягає у відділенні частин туші. Кісток з нарізками, що характеризують цю операцію, виявлено небагато. Це перш за все ребра і тазові кістки. Ребра взагалі найчисленніша група кісток з нарізками — 38. Є два райони на ребрах, де залишались сліди розчленування: вентральна поверхня, що прилягає до голівки, та дистальна частина, що прилягає до грудини. Перші сліди залишені тут внаслідок відокремлення ребер від хребетного стовпа (рис. 3, 1—3, 5—7; рис. 2, 3, 7); другі — внаслідок відокремлення ребер від грудини. При здійсненні цієї операції нарізки могли

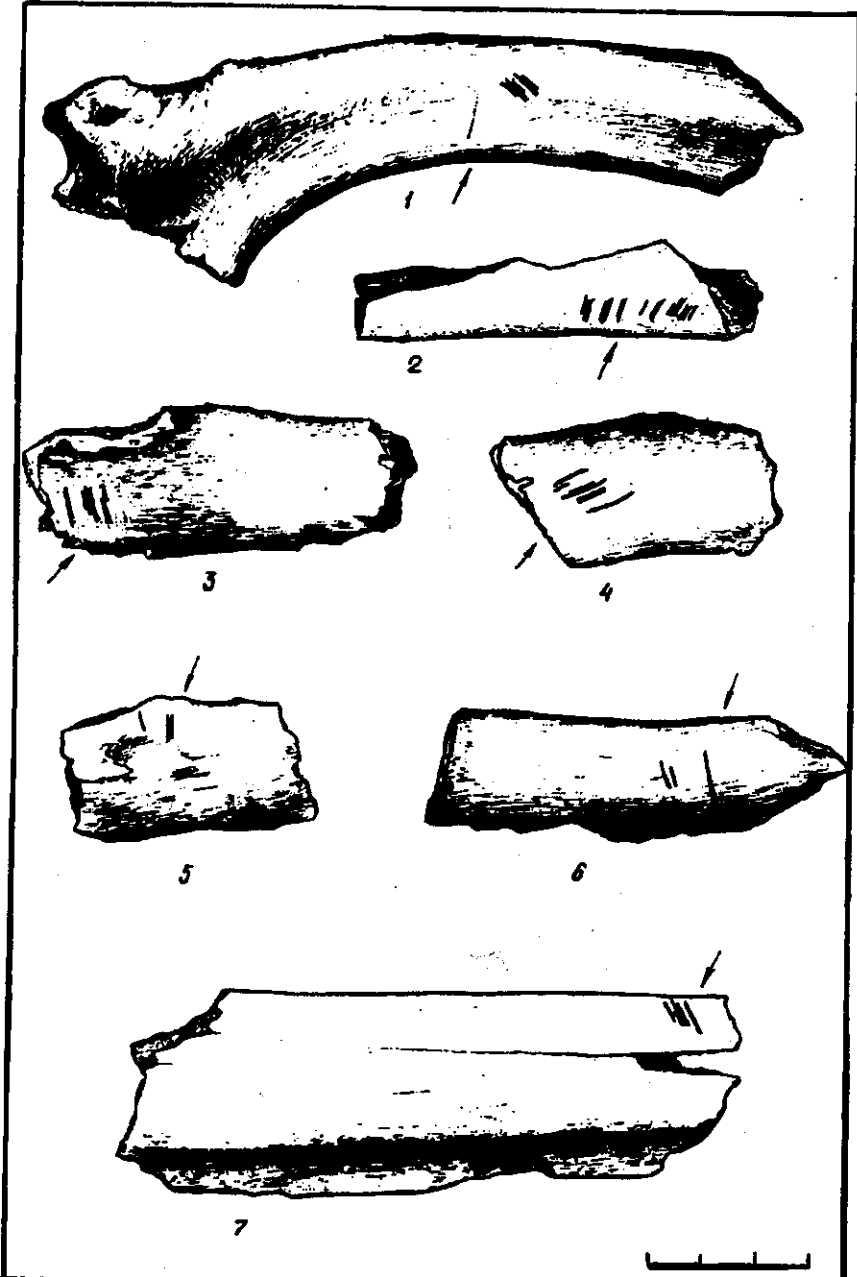

Рис. 3. Ребра з нарізками.

залишатися також на грудині. Але це, очевидно, траплялось не часто, тому що при великій кількості ребер з нарізками зафіксовано тільки один фрагмент грудини зі слідами різання (рис. 2, 2). За характером це маленькі, паралельні одна одній нарізки, розташовані перпендикулярно або під кутом $45-50^\circ$ до довгої осі ребра. Вони зібрані у групи, що мають здебільшого 2—5 нарізок.

Сліди на тазових кістках могли утворитися внаслідок відокремлення задньої кінцівки від туші, коли підрізувались зв'язки навколо ямки суглобової западини: ніж при цьому проходив поперек вертикальної поверхні таза¹⁹. Невеликих фрагментів тазових кісток з нарізками 8 (рис. 6, 1—5). Це, як правило, паралельні довгі тонкі нарізки, зібрані у групи по 2—4.

Отже, щодо сегментації туш є конкретні свідчення про відокремлення задніх кінцівок від туші, ребер — від хребетного стовпа та грудини. Все ж цього замало для уявлення про основні способи сегментації туш бізонів на кістковищі.

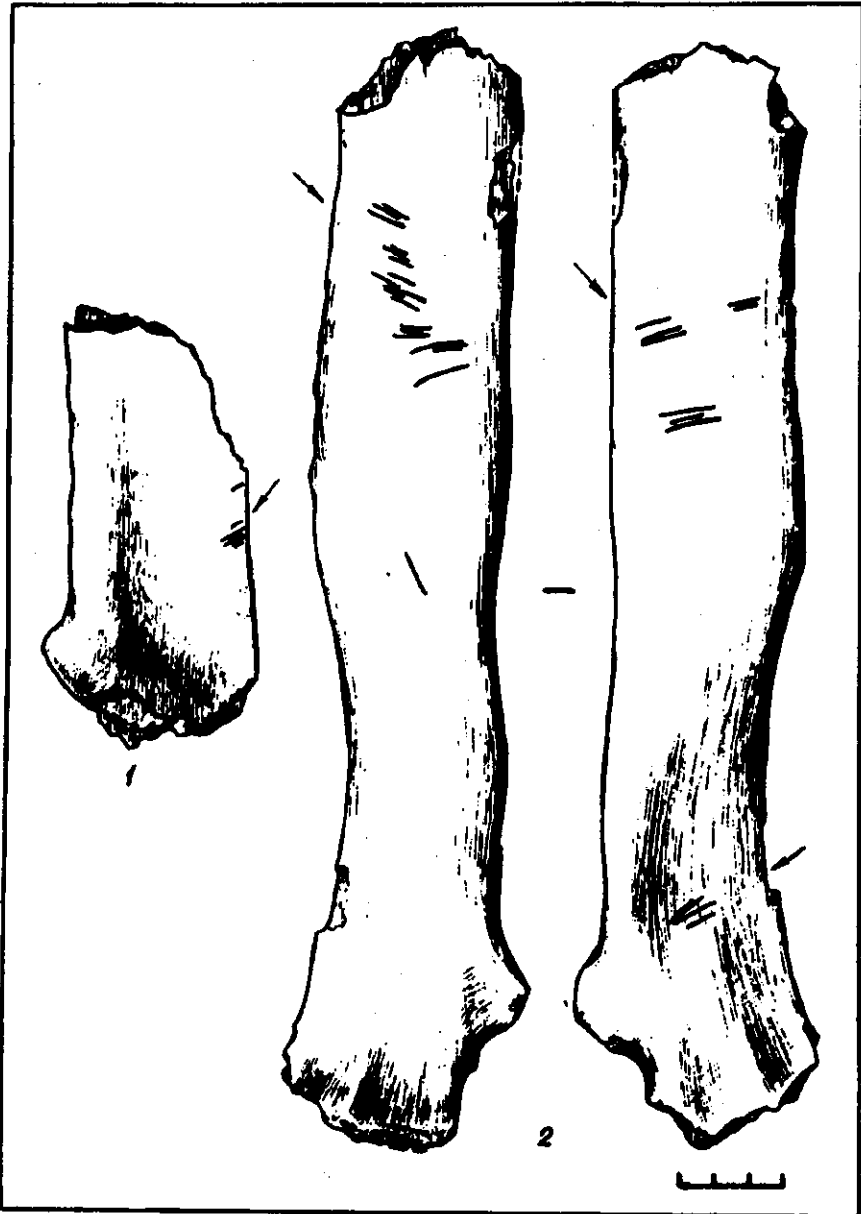

Рис. 4. Фрагменти остистих відростків з нарізками.

Виявлено також одну суглобову кістку зі слідами різання. Це зверху права кістка другого ряду карпального суглоба. Оскільки це єдиний випадок нарізки в області суглоба, можна припустити, що членування туш амвросіївськими мисливцями проводилося не способом розрізання зв'язок по суглобах, а по іншому. Це міг бути другий з описаних Л. Бінфордом способів — за допомогою неглибоких поверхневих надрізів та вивертання суглобів для порушення зв'язок з використанням довгих кісток як системи важелів. За етнографічними даними таким способом, звичайно, розбираються свіжі туші. Мерзлі ж — способом розбивання довгих кісток²⁰. Можливо, що знайдена в Амвросіївці велика кількість кісток зі слідами штучного розбивання може бути одним з доказів використання саме такого способу.

Основна маса зафіксованих нарізок характеризує, певно, процес зрізання м'яса. Сліди цієї дії — навскіс розташовані нарізки, зібрані у групи, що містяться звичайно у місцях заглиблення або там, де м'язи прикріплені до кісток. Нижче ми розглянемо групи кісток з такими слідами.

Як було відзначено, найчисленніша група кісток, що має нарізки — ребра. Частина нарізок визначена як сліди розчленування, частина, як сліди зрізання м'яса. Ці нарізки розташовані вздовж дорсальної поверхні ребра, в напрямі до проксимального кінця. Це поперечні паралельні одна одній нарізки, що з'явилися внаслідок видалення вирізки (рис. 2, 1, 4, 6; рис. 3, 4). Вони зібрані у групи по 2—5, зафіксовані також ребра, що мають по одній нарізці та групи з великої кількості компактно розташованих порізів (до 20) (рис. 8).

Найбільш ласою частиною туші бізона був спинний горб. Під час його зрізання у вигляді довгих вузьких смуг м'яса з'явилися нарізки біля основи остистих відростків грудних хребців. Шість остистих відростків з Амвросіївки ілюструють цю операцію. Всі вони мають навскісні до осі нарізки (20—45°) навколо основи чи на невеликій відстані (рис. 4, 1, 2). Л. Бінфорд відзначає, що ці нарізки дуже характерні і виявлені майже на всіх стоянках мисливців на бізона на американських рівнинах²¹.

Лопатки бізона також є м'ясною частиною. Л. Бінфорд відзначає наявність на латеральному та медіальному боці лопаток довгих паралельних порізів, що лишилися під час зрізання м'яса для сушіння²². В Амвросіївці лопаток з такими слідами не знайдено. Але два фрагменти суглобової частини лопатки мають короткі паралельні нарізки на медіальному боці, вище засуглобового бугорка, перпендикулярні до осі кістки (рис. 5, 1). Цілком імовірно, що це також сліди зрізання м'яса, але здійснювалось воно дещо інакше, ніж це описано у Л. Бінфорда²³.

Перш ніж перейти до розглядання слідів зрізання м'яса на кістках передньої кінцівки, зупинимось на загальній характеристиці нарізок, типових для трубчастих кісток кінцівок. Під час зрізання м'яса, здається, повинні залишатися два типи слідів: початкові довгі порізи вздовж кістки та короткі навскісні на боці кістки, які виникли під час звільнення її від м'яса. Насправді ж при здійсненні довгого поріза ніж проходить вздовж «краю» кістки і у більшості випадків не залишає слідів²⁴. На кістках з Амвросіївки таких довгих нарізок не зафіксовано. Зустрічаються тільки короткі нарізки, розташовані перпендикулярно чи під кутом до осі як на передній так і на задній поверхні кістки. Ці сліди скупчені здебільшого там, де поверхня кістки нерівна, в місцях кріплення зв'язок.

Велику групу (16) становлять кістки передніх кінцівок зі слідами нарізок. Плічових кісток — 4, всі сліди порізів на них розташовані тільки на діафізній частині: в районі гребеня великого бугорка і так званої округлої шорсткості на поверхнях прикріплення м'язів та зв'язок (рис. 7, 3). Промених кісток зі слідами порізів 7. Вони розташовані в трьох місцях: на діафізній частині ближче до проксимального кінця (приблизно у 10 см), перпендикулярно довгій осі кістки; на діафізній частині біля дистального кінця. Ці нарізки, як правило, ідуть під кутом до осі кістки (рис. 5, 3); на місці проксимального міжкісткового простору. Всі нарізки короткі, зібрані у групи по 2—6. Цей тип «короткий шеврон» — найчастіше зустрічається у тих місцях, де м'язи кріпляться до кістки, в даному випадку у районі жолоба для сухожилля. Сліди порізів мають також три ліктьові кістки. На двох вони розташовані на діа-

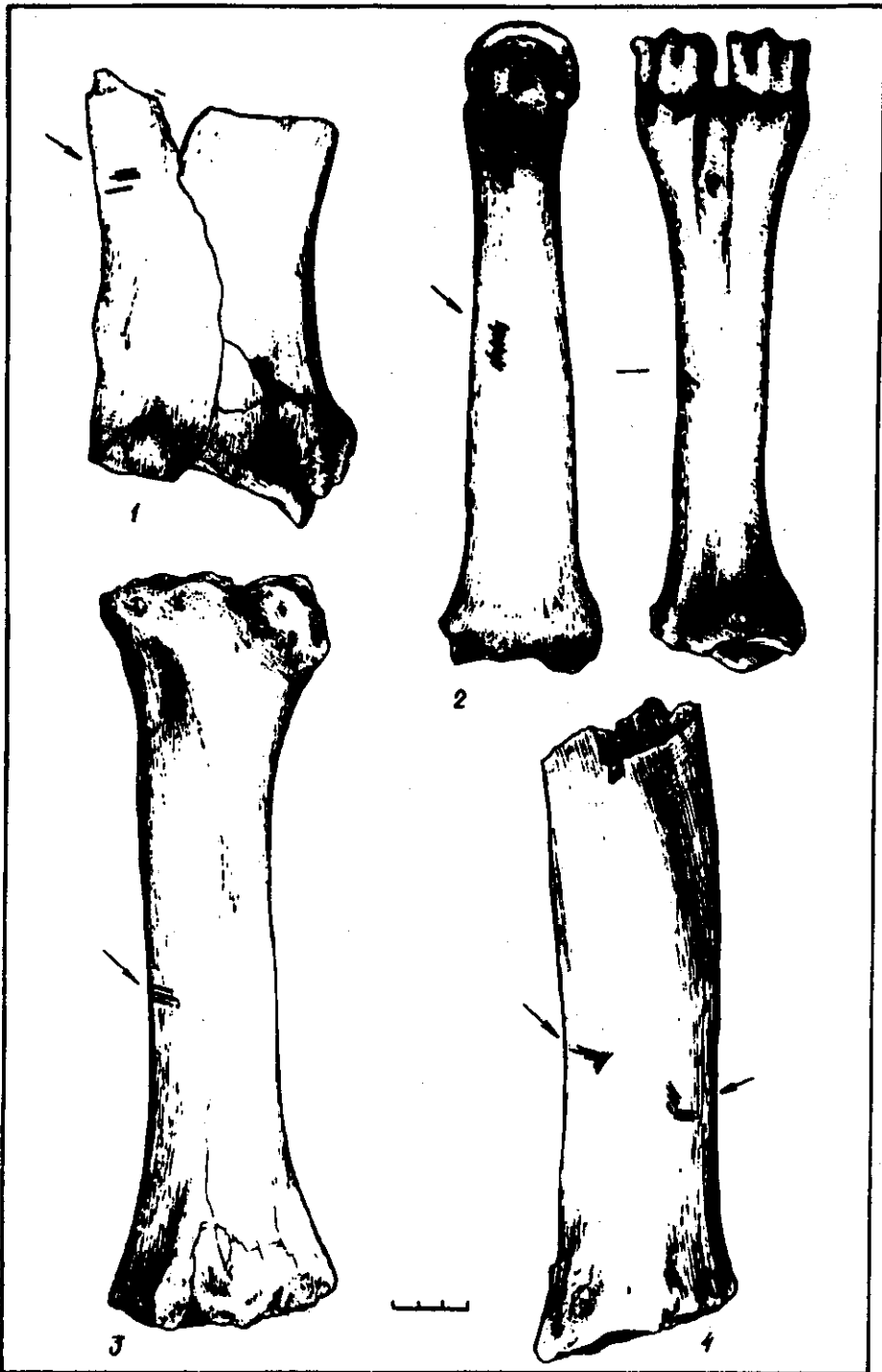

Рис. 5. Фрагменти лопатки (1) і пласкова (2), променева (3) та фрагмент гомілкової (4) кісток з нарізками.

фізній частині, на одному — на ділянці, що прилягає до проксимального міжкісткового простору — це 4 нарізки, перпендикулярні довгій осі кістки. Таким чином, променеві і ліктьова кістки мають нарізки в районі проксимального міжкісткового простору, що дає змогу припустити ретельне зрізування м'яса на цій ділянці, певно, з відокремленням променевої кістки від

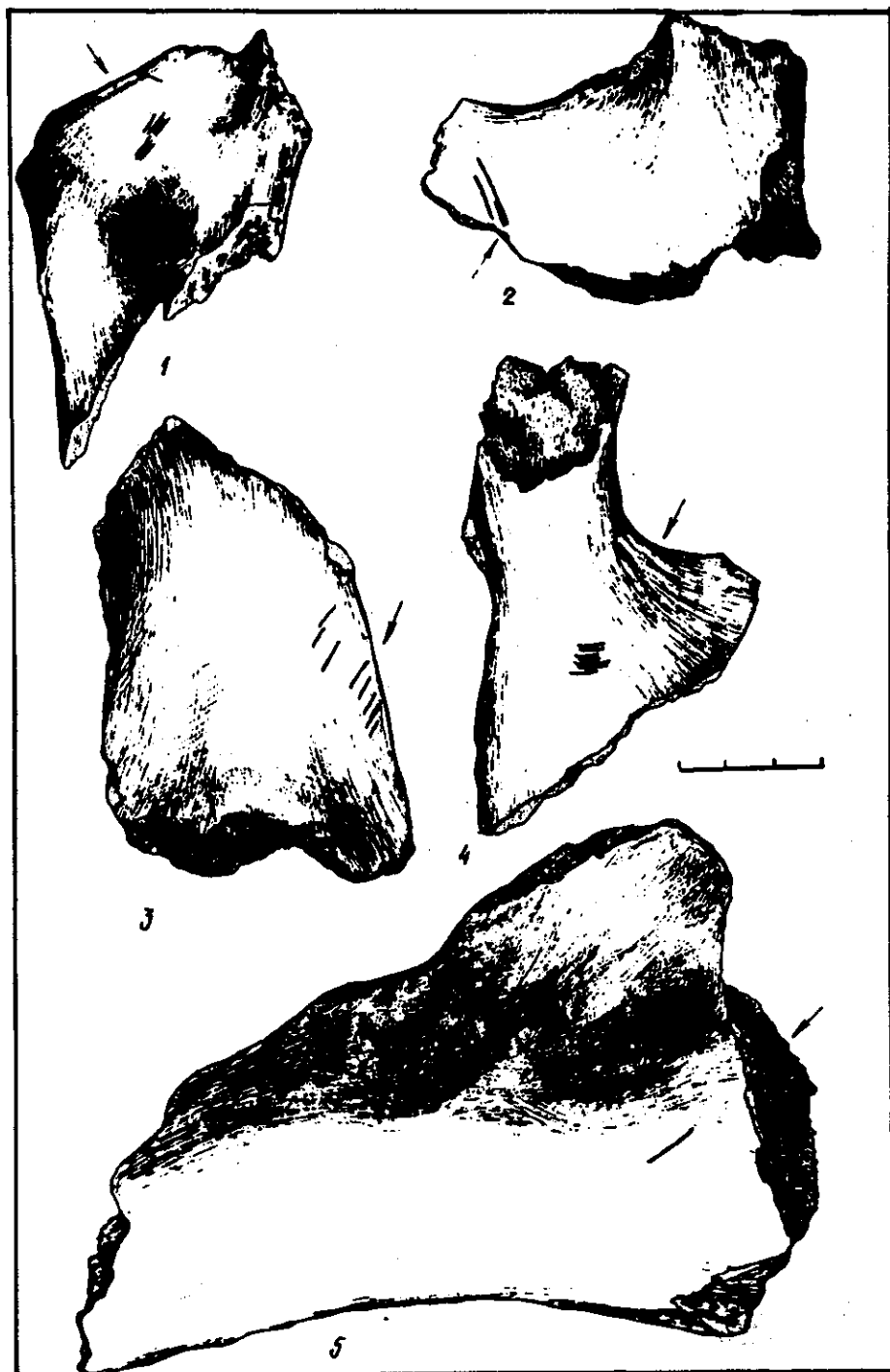

Рис. 6. Фрагмент тазових кісток з нарізками.

ліктьової. Таке роз'єднання і переважне розташування нарізок на проксимальній частині відзначено на стоянці Gull Lake²⁵. До кісток передньої кінцівки з нарізками належать також дві п'ясткові з порізами на діафізній частині: на одній — паралельно осі кістки, на другій — під невеликим кутом. Ці сліди, імовірно, не могли виникнути під час зрізання м'яса, тому що на цих кістках його практично нема, тому можна припустити, що їх поява пов'язана з підготовкою до вилучення кісткового мозку.

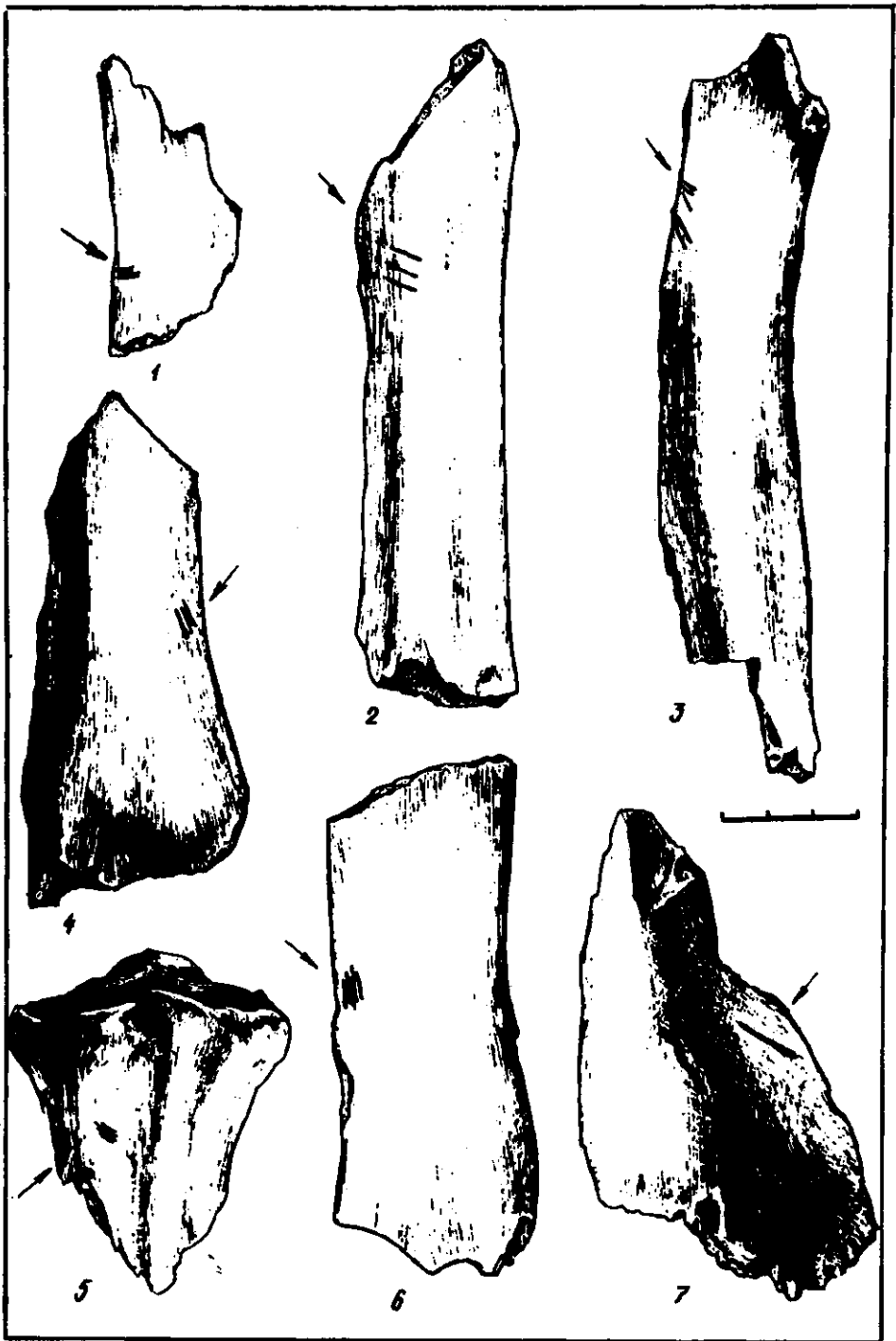

Рис. 7. Фрагменти трубчастих кісток з нарізками.

Кісток задньої кінцівки зі слідами різання 10. Дві стегнові мають нарізки на діафізній частині: на одній простежені три групи паралельних нарізок, друга представлена фрагментами: дистальний кінець з давнім зломом у діафізній частині та нарізками.

Такі сліди могли з'явитися з двох причин. Стегнова кістка має велику площу шорсткої поверхні, тут, а також у місцях латеральної, медіальної губ, плантарної ямки м'язи кріпляться до кістки, отже, для того, щоб зрізати

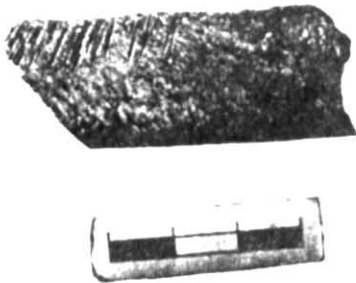

Рис. 8. Фрагмент ребра зі слідами різання крем'яними знаряддями.

м'ясо, треба було відрізати його в місцях приростання. Іншою причиною могла бути підготовка до вилучення кісткового мозку, як було відзначено, такі сліди не відрізняються від слілів зрізання м'яса. Давній злам однієї з кісток разом з нарізками дає змогу припустити, що ми маємо справу з виконанням саме цієї операції.

Гомілкоро кістка представлена одним невеликим фрагментом з нарізкою та діафізною частиною кістки з трьома нарізками, розташованими спереду, в 10 см від дистального кінця, перпендикулярними осі кістки (рис. 5, 4).

Шість плюскових мають нарізки на діафізній частині. Вони розташовані на латеральному, медіальному боці та спереду кісток. Нарізки паралельні, зібрані у групи, перпендикулярні чи під кутом до осі кістки (рис. 5, 2; 7, 5). На невеликих ділянках двох кісток відзначені сліди тертя. Вони з'явилися внаслідок підготовки кістки до вилучення мозку. Поверхня кістки зачищалась від зв'язок. Вони обдирались ножом або нерівною поверхнею каменя, чи будь-якою придатною для цього річчю, внаслідок чого на кістці залишалися затертості та борідки або порізи²⁶.

Крім цього виявлено кілька дрібних уламків кісток, які важко було визначити. Це 10 фрагментів трубчастих кісток (рис. 7, 1, 4, 6, 7), один з яких може бути визначений як фрагмент діафізу стегнової або гомілкової, ще один — як фрагмент діафізу метаподію (рис. 7, 2), а також чотири фрагменти плоскої кістки з дрібними паралельними нарізками, зібраними у групи по 5—7.

Таким чином, із загальної кількості кісток з нарізками більше всього таких, що мають сліди, які характеризують зрізання м'яса (понад 80 екземплярів). Такі ж процеси, як зняття шкіри, членування туш та підготовка до вилучення мозку представлені слідами лише на кількох кістках (табл.).

Кілька слів необхідно сказати стосовно знарядь розбирання, що лишили сліди на кістках. Загалом на кістковищі знайдено близько 2700 крем'яних виробів. Це нуклеуси, ножеподібні платівки, відщепи та невелика кількість скребків, різців, мікролітів. Саме ножеподібні платівки та відщепи використовувались пізньопалеолітичними мисливцями як знаряддя розбирання. С. А. Семенов визначив, що сліди використання свідчать про їх застосування як різальних знарядь²⁷.

Аналіз кісток з нарізками показує, що амвросіївські пізньопалеолітичні мисливці використовували розташоване неподалік стоянки місце забою бізонів одночасно як місце утилізації здобичі.

Тут провадилася як первинна (білування та сегментація туш) так і вторинна (зрізання м'яса, добування мозку) обробка забитих бізонів. Таке сполучення операцій утилізації здобичі, певно, можна пояснити невеликою відстанню між місцем забою і стоянкою, відсутністю необхідності далекого транспортування продукції.

Деякі особливості проаналізованого матеріалу дозволяють припустити, що амвросіївські мисливці могли розбирати туші забитих бізонів як у свіжому так і замороженому стані.

Специфіка місць забою бізонів (kill-sites), подібних амвросіївському, на Великих Рівнинах у Північній Америці як тривалих немобільних запасів їжі, що здебільшого зберігалися в замороженому стані доведена останнім часом американськими вченими²⁸.

Подібний спосіб використання місць забою тварин міг застосовуватись пізньопалеолітичними мисливцями на бізонів приазовського степу.

Остаточне вирішення проблеми утилізації здобичі та особливостей використання місця забою амвросіївськими мисливцями можливе за умови подальшого комплексного дослідження пам'ятки.

Кістки зі слідами різання із Америкосівського кістковища

Назва кісток	Загальна кількість	%	Дії, під час яких були залишені сліди			
			зняття шкіри	розчленування туші	зрізання м'яса	підготовка до вилучення кісткового мозку
Нижні щелепи	6	5,8	x			
Фаланги	3	2,3	x			
Грудина	1	1,0		x		
Ребра	38	36,1		x	x	
Остисті	6	5,8			x	
Лопатки	2	1,9			x	
Плечові	4	3,9			x	
Променеві	7	6,7			x	
Ліктьові	3	2,9			x	
П'ясткові	2	1,9				x
Тазові	8	7,7			x	
Стегнові	2	1,9			x	
Гомілкові	2	1,9			x	
Плюскові	6	5,8				x
Суглобова	1	1,0		x		
Фрагменти плоских кісток	4	3,9				
Фрагменти трубчастих кісток	10	9,5				
Всього:	105	100				

x — наявність кісток, що характеризують певну дію.

Примітки

¹ *Бонч-Осмоловский Г. А.* О нарезках на палеолитических костях // Сообщения ГАИМК.— 1931.— № 8.— С. 27.

² *Городцов В. А.* Результаты исследования Ильской палеолитической стоянки // МИА.— 1941.— С. 22, 23.

³ *Борисковский П. И.* Палеолит Украины // МИА.— 1953.— С. 332—335.

⁴ *Щелинский В. Я.* Экспериментально-трассологическое изучение функций нижнепалеолитических орудий // Проблемы палеолита Восточной и Центральной Европы.— Л., 1977.— С. 182—196.

⁵ *Матюхин А. Е.* О палеолитических орудиях для разделки охотничьей добычи // КСИА АН СССР.— 1985.— № 181.— С. 24—30.

⁶ *Leonova N. B., Min'kov E. V.* Spatial Analysis of Faunal Remains from Kamennaya Balka II // Journal of Anthropological Archeology 7, 203—230 (1988).

⁷ *Станко В. Н.* Производственные комплексы по утилизации охотничьей добычи в позднем палеолите (по материалам поселения Анетовка II) // Первобытная археология.— К., 1989.— С. 54—63.

⁸ *Краснокутский Г. Е., Старкин А. В.* Реконструкция процесса разделки туш бизонов на основе планиграфического исследования костных остатков // Проблемы історії та археології давнього населення Української РСР: Тези доп. XX Республ. конф. (Одеса, жовтень, 1989 р.).— К., 1989.— С. 110.

⁹ *Binford L. R.* Bones. Ancient Men and Modern Myths // А. Р. 1981.— 320 p.

¹⁰ *Binford L. R.* Bones...— P. 127; *Zeimens G. M.* Analysis postcranial bison remains // The Agate Basin Site. A record of the Paleoindian Occupation of the North-Western High Plains.— AP. 1982.— P. 217.

¹¹ *Binford L. R.* Bones...— P. 105—142.

¹² *Binford L. R.* Bones...— P. 126.

- 13 *Binford L. R. Bones...*— P. 105.
- 14 *Binford L. R. Bones...*— P. 129.
- 15 *Binford L. R. Bones...*— P. 131.
- 16 *Binford L. R. Bones...*— P. 134.
- 17 *Борисковский П. И. Палеолит Украины // МИА.— 1953.— № 40.— С. 334—335.*
- 18 *Frison G. The Glenrock Buffalo Camp. 48CO304. Plains Anthropologist memoir no. 7.— P. 11.*
- 19 *Binford L. R. Bones...*— P. 113.
- 20 *Binford L. R. Bones...*— P. 110—127.
- 21 *Binford L. R. Bones...*— P. 110.
- 22 *Binford L. R. Bones...*— P. 98.
- 23 *Binford L. R. Bones...*— P. 121.
- 24 *Binford L. R. Bones...*— P. 129.
- 25 *Kehoe T. F. The Gull Lake Site; a prehistoric bison drive site in southwestern Saskatchewan. Milwaykee Public Museum Publications in Anthropology and History. No 1. 1973.— P. 153.*
- 26 *Binford L. R. Bones...*— P. 131.
- 27 *Борисковский П. И. Палеолит Украины.— С. 336.*
- 28 *Frison G. C. Paleo-Indian winter subsistence strategies on the High Plains // Plains Indian Studies: a Collection of Essays in Honor of John C. Euers and Waldo R. Wedel.— Ed. D. H. Ubelaker and H. I. Viala: 193—201; Smithsonian Contributions to Anthropology, 1982, No 30; Todd L. C. Seasonality studies and PaleoIndian Subsistence Strategies // Human Predators and Prey Mortality, ed. M. C. Stiner. Westview Press, Boulder, 1991, Colorado.— P. 217—238.*

А. А. Кротова, И. А. Снежко

СЛЕДЫ УТИЛИЗАЦИИ ОХОТНИЧЬЕЙ ДОБЫЧИ В АМВРОСИЕВКЕ.

В статье проанализирована коллекция из 105 костей бизонов со следами нарезок кремневыми орудиями. Использована методика американских исследователей (Л. Бинфорд, Т. Уайт, Д. Фризон и др.). Делается вывод о характере и последовательности определенных операций по утилизации добычи амвросиевскими охотниками: свеживании туш убитых животных, срезании мяса, добыче мозга из костей. Делается функциональное определение Амвросиевского костяка бизонов как места забоя, а также первичной и вторичной разделки туш убитых животных.

А. А. Кротова, И. А. Снежко

THE TRASES OF THE UTILIZATION OF THE BAG IN AMVROSIEVKA

The collection of 105 bones of the bisons with the cut marks by flint tools has analysed in the paper. The methods of the American investigators (L. Binford, T. White, D. Frison etc.) are used. A conclusion is made that the type and sequence of the definite operations of the utilization of the bag by Amvrosievka hunters were: the skin of the carcasses of the game, the cutting off the meat, the getting of the marrow. The Amvrosievka bison bone-bed is defined as a kill-site and as a plase of the initial and second batchering of the carcasses.

Одержано 26.11.91.